

TALABALARDA KASBIY ETIKA VA IJTIMOY MUOMALA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

Dilafroz Maxkamova,

Qo'qon davlat universiteti, dotsenti (PhD).

orgservice77@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-4907-1831>

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iB.1855>

MAQOLA HAQIDA/ О СТАТЬЕ	ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ
Qabul qilindi: 2-oktabr 2026-yil Tasdiqlandi: 5-oktabr 2026-yil Jurnal soni: 19-B Maqola raqami: 21 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА kasbiy etika, muomala madaniyati, ijtimoiy madaniyat, talaba, pedagogik strategiya, kasbiy kompetentlik, muloqot, axloqiy tarbiya, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, refleksiya	Mazkur maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari hamda samarali strategiyalari tahlil qilinadi. Zamonaviy mehnat bozorida mutaxassisning kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalari bilan bir qatorda, uning axloqiy qarashlari, muloqot madaniyati, mas'uliyati, jamoada ishlash qobiliyati va kasbiy odob me'yorlariga amal qilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini maqsadli shakllantirish zarur. Maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rolli o'yinlar, keys-stadi, refleksiv yondashuv, jamoaviy faoliyat, pedagogik muloqot va shaxsiy namuna kabi strategiyalarning tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishda o'qituvchi shaxsining o'rni, ta'lim muhitining ahamiyati hamda baholash mezonlari haqida fikrlar bildirilgan.
ABOUT THE PAPER	ANNOTATION
Accepted: 2 October 2026 Approved: 5 October 2026 Volume: 19-B Paper number: 21 KEYWORDS professional ethics, communication culture, social culture, student, pedagogical strategy, professional competence, communication, moral education, student-centered learning, reflection	This article analyzes the pedagogical foundations and effective strategies for developing professional ethics and social communication culture among university students. In the modern labor market, alongside professional knowledge and practical skills, a specialist's ethical principles, communication culture, sense of responsibility, ability to work in a team, and adherence to professional standards of conduct are becoming increasingly important. In this regard, the purposeful development of professional ethics and social communication culture is essential in preparing students for their future professional activities at higher education institutions. The article examines the educational potential of such strategies as student-centered learning, problem-situation analysis, role-playing, case studies, reflective approaches, collaborative activities, pedagogical communication, and personal example. It also discusses the role of the teacher's personality, the importance of the educational environment, and the criteria for assessing the development of professional ethics and social communication culture among students.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti yuqori malakali, mustaqil fikrlaydigan va kasbiy faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashadigan mutaxassislarni tayyorlashni talab etmoqda. Bugungi kunda mutaxassisning kasbiy salohiyati faqat uning nazariy bilimi va amaliy ko'nikmalari bilan belgilanmaydi. Insonlar bilan samarali muloqot qila olish, jamoada ishlash, kasbiy odob me'yorlariga amal qilish, turli ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qilish kabi sifatlar ham mutaxassisning kasbiy qiyofasini belgilaydi.

Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish bilan bir qatorda, ularda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Kasbiy etika muayyan kasb sohasida faoliyat yurituvchi shaxs amal qilishi lozim bo'lgan axloqiy tamoyillar, me'yorlar va qadriyatlar tizimini ifodalaydi. U halollik, mas'uliyat, adolat, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, kasbiy burchga sodiqlik, maxfiylikni saqlash va o'z faoliyati oqibatlarini anglash kabi sifatlarini qamrab oladi.

Ijtimoiy muomala madaniyati esa insonning boshqalar bilan munosabatga kirishish, o'z fikrini aniq va madaniyatli ifodalash, suhbatdoshni tinglash, turli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish va ijtimoiy vaziyatlarga mos ravishda o'z xulqini boshqara olish qobiliyati bilan belgilanadi.

Mazkur sifatlar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Kasbiy etika insonning kasbiy faoliyatida qanday tamoyillarga amal qilishini belgilasa, ijtimoiy muomala madaniyati ushbu tamoyillarni insonlararo munosabatlarda qanday namoyon etishini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili

Kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirish masalasi falsafa, pedagogika, psixologiya hamda ijtimoiy fanlar doirasida o'rganilgan muhim yo'nalishlardan biridir. Mazkur masalaning nazariy asoslarini tahlil qilishda axloqiy qadriyatlarining shaxs xulq-atvoriga ta'siri, ijtimoiy o'rganish mexanizmlari, ta'limning tarbiyaviy imkoniyatlari va raqamli muhitda mas'uliyatli munosabatlarni shakllantirishga oid ilmiy qarashlar alohida ahamiyatga ega.

Aristotelning axloqiy qarashlarida insonning ma'naviy kamoloti, fazilatlarini shakllantirish va odatlarning shaxs

xulq-atvoriga ta'siri muhim o'rin egallaydi. Mutafakkirning Nikomax axloqi asarida fazilatli xulq insonning muntazam faoliyati va ongli tanlovi bilan bog'liq holda talqin qilinadi [1, 110–115-b.]. Ushbu yondashuvni oliy ta'lim jarayoniga tatbiq etganda, talabalarda kasbiy etika va muomala madaniyatini faqat nazariy tushunchalarni o'rgatish orqali emas, balki ularni kundalik o'quv faoliyatida amalda qo'llash orqali rivojlantirish zarurligi anglashiladi. Xususan, halollik, adolat, mas'uliyat va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabi fazilatlar muntazam pedagogik faoliyat, jamoaviy hamkorlik va shaxsiy mas'uliyatni talab qiluvchi vazifalar orqali mustahkamlanadi.

A.Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi shaxs xulq-atvorining shakllanishida kuzatish, taqlid va ijtimoiy muhitning ahamiyatini asoslashga xizmat qiladi. Olimning fikrlariga ko'ra, insonlar boshqa kishilarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularning oqibatlarini anglash orqali muayyan xulq shakllarini o'zlashtiradilar [2, 22–29-b.]. Ushbu nazariya talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishda pedagogning shaxsiy namunasi muhimligini izohlash imkonini beradi. O'qituvchining adolatli baholashi, talabalar bilan samimiy va hurmatga asoslangan muloqot olib borishi, kelishmovchiliklarni madaniyatli hal etishi yoshlarning xulqiy qarashlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, guruhdagi o'zaro munosabatlar, jamoaviy topshiriqlar va tengdoshlar bilan hamkorlik ham ijtimoiy xulq me'yorlarining o'zlashtirilishiga yordam beradi.

UNESCO tomonidan tayyorlangan Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education nomli hisobotda ta'limning insonparvarlik, hamkorlik, ijtimoiy birdamlik va umumiy mas'uliyat tamoyillariga asoslanishi zarurligi ta'kidlanadi [3, 3–5-b.]. Ushbu qarashlar oliy ta'limda kasbiy etika va muomala madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi. Talaba kelajakdagi mutaxassis sifatida nafaqat individual kasbiy vazifalarni bajarishga, balki jamoa manfaatlarini hisobga olish, turli qarashlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish va ijtimoiy muammolarni hamkorlikda hal etishga ham tayyorlanishi kerak. Mazkur yondashuv ta'lim jarayonida munozara, guruhli loyihalar, hamkorlikka asoslangan topshiriqlar va axloqiy vaziyatlarni muhokama qilish kabi pedagogik strategiyalardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy ta'limda texnologiyalardan foydalanish masalasi ham kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatining mazmunini kengaytirmoqda. UNESCOning Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? hisobotida ta'lim texnologiyalarini joriy etishda inson manfaatlarini, ta'lim sifati, teng imkoniyatlar va texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish masalalariga e'tibor qaratiladi [4, 7–9-b.]. Ushbu yondashuv talabalarda raqamli muloqot madaniyatini rivojlantirish, elektron yozishmalarda o'qovchi me'yorlariga rioya qilish, axborotning ishonchligini tekshirish va raqamli vositalardan mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhimligini anglatadi. Ayniqsa, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda mustaqil fikrlash, akademik halollik va o'zlashtirilgan axborot uchun mas'uliyatni his qilish zamonaviy kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismlaridir.

Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens hujjatida raqamli kompetentlik texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalariga emas, balki raqamli muhitda mas'uliyatli faoliyat yuritish, muloqot qilish, hamkorlikni tashkil etish va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bilan ham bog'liq holda yoritiladi [5, 5–7-b.]. Mazkur konseptual yondashuvdan kelib chiqib, talabalarining kasbiy muomala madaniyatini shakllantirishda raqamli kommunikatsiya qoidalarini o'rgatish, axborot almashinuvida o'qovchi me'yorlariga rioya qilish va internetdagi xatti-harakatlarning ijtimoiy oqibatlarini anglashga yo'naltirilgan

mashg'ulotlarni tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda raqamli etika an'anaviy kasbiy axloq me'yorlarining davomi sifatida namoyon bo'lib, inson qadr-qimmatini, daxlsizlik va mas'uliyat tamoyillarini virtual muloqot sharoitida ham saqlashni talab qiladi.

L.Floridining axborot etikasi bo'yicha qarashlari axborot bilan ishlash jarayonida yuzaga keladigan axloqiy masalalarni tahlil qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Muallif axborot muhiti, axborot subyektlari va axborot bilan bog'liq harakatlarning axloqiy jihatlarini tizimli o'rganadi [6, 4–7-b.]. Ushbu qarashlar oliy ta'limda talabalarining axborotdan foydalanish madaniyatini rivojlantirish, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini saqlash, mualliflik huquqiga rioya qilish va axborotni tarqatishda mas'uliyatli bo'lish masalalarini pedagogik jarayonga integratsiya qilish zarurligini asoslaydi. Shu nuqtai nazardan, kasbiy etika talabaning bevosita insonlar bilan munosabatlarinigina emas, balki axborot resurslari va raqamli vositalarga bo'lgan munosabatini ham qamrab oladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishning pedagogik strategiyalarini o'rganishda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, ilmiy manbalarni o'rganish, pedagogik kuzatish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Kasbiy-axloqiy qadriyatlar, muloqot madaniyati va ijtimoiy xulq-atvorning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, keys-stadi, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim va refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari o'rganilib, ularni oliy ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning metodik jihatlarini asoslandi. Talabalarining kasbiy etika va muomala madaniyatini rivojlantirish samaradorligini baholashda muloqot ko'nikmalari, mas'uliyat, jamoaviy hamkorlik va axloqiy qaror qabul qilish mezonlariga e'tibor qaratildi.

Natijalar

Talaba oliy ta'lim muassasasida kasbiy bilimlarni egallash bilan birga, kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan ijtimoiy va axloqiy tajribani ham shakllantiradi. Uning ta'lim jarayonidagi xulq-atvori, o'qituvchilar va tengdoshlari bilan munosabati, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki kelajakdagi kasbiy madaniyatining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Kasbiy etika talabaga o'z kasbiy vazifalarini bajarishda muayyan axloqiy mezonlarga tayanish imkonini beradi. Masalan, pedagog kasbida o'quvchi shaxsini hurmat qilish va pedagogik odob muhim bo'lsa, tibbiyot sohasida bemor manfaatlarini himoya qilish, maxfiylik va insonparvarlik muhim ahamiyatga ega. Huquq sohasida adolat, xolislik va qonunga sodiqlik, boshqaruv sohasida esa mas'uliyat, halollik va jamoa manfaatlarini hisobga olish muhim hisoblanadi.

Shu sababli kasbiy etika umumiy axloqiy qadriyatlar bilan bir qatorda muayyan kasbning o'ziga xos xususiyatlarini ham qamrab oladi.

Ijtimoiy muomala madaniyati esa kasbiy faoliyatdagi insonlararo munosabatlarni tartibga soluvchi muhim omildir. Zamonaviy mutaxassis ko'p hollarda turli yosh, kasb, dunyoqarash va ijtimoiy tajribaga ega insonlar bilan muloqot qiladi. Bunday sharoitda samarali muloqot qilish, ziddiyatli vaziyatlarni konstruktiv hal etish va boshqalarning fikrini hurmat qilish kasbiy faoliyatning muhim shartiga aylanadi.

Talabalarda kasbiy etikani rivojlantirish, avvalo, axloqiy qadriyatlarni anglashdan boshlanadi. Talaba muayyan kasb egasi sifatida o'zining jamiyat oldidagi mas'uliyatini tushunishi zarur.

Kasbiy etikani shakllantirish jarayonida halollik alohida o'rin tutadi. Akademik faoliyatda mustaqil ishlash, o'z mehnati natijasini taqdim etish, manbalardan to'g'ri foydalanish va boshqalarning intellektual mehnatini hurmat qilish kelajakdagi kasbiy halollikning muhim asosidir.

Mas'uliyat ham kasbiy etikaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Talaba berilgan vazifani o'z vaqtida bajarish, qabul qilgan qarorining natijasini anglash va o'z majburiyatlariga jiddiy munosabatda bo'lish orqali mas'uliyatli xulqni shakllantiradi.

Shuningdek, adolat, xolislik, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, kasbiy sirni saqlash, kamsitish va tahqirlashga yo'l qo'ymaslik kabi tamoyillar ham talabalarining kasbiy-axloqiy madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhim strategiyalardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvda talaba tayyor axloqiy qoidalarini mexanik ravishda o'zlashtiruvchi emas, balki o'z qarashlari va munosabatlarini mustaqil shakllantiruvchi faol sub'ekt sifatida qaraladi.

O'qituvchi talabaga tayyor xulosa berish o'rniga, uni axloqiy vaziyat haqida mustaqil fikr yuritishga yo'naltirishi maqsadga muvofiq. Masalan, muayyan kasbiy vaziyat berilib, talabadan unda qanday qaror qabul qilish mumkinligi va bu qarorning boshqalarga ta'siri haqida fikr bildirish so'raladi.

Bunday yondashuv talabani axloqiy tafakkurini rivojlantiradi. U turli nuqtai nazarlarni taqqoslash, qarorning oqibatlarini oldindan tasavvur qilish va o'z pozitsiyasini asoslashga o'rganadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning yana bir muhim jihati talabani individual xususiyatlarini hisobga olishdir. Har bir talaba muloqotga kirishish, o'z fikrini bildirish va jamoada ishlash borasida turli darajadagi tajribaga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli pedagogik ta'sir usullari ham individual yondashuv asosida tanlanishi zarur.

Keys-stadi talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Unda talabalar real yoki real hayotga yaqin kasbiy vaziyatni tahlil qiladilar va muammoni hal qilishning mumkin bo'lgan yo'llarini muhokama qiladilar.

Keyslar talabalarni tayyor javobni yodlashdan ko'ra, axloqiy qaror qabul qilishga o'rgatadi. Masalan, kasbiy faoliyatda manfaatlar to'qnashuvi, xizmat vazifasidan noto'g'ri foydalanish, maxfiy ma'lumotlarni saqlash, hamkasblar o'rtasidagi kelishmovchilik yoki mijoz bilan murakkab muloqot kabi vaziyatlar tahlil qilinishi mumkin.

Keys-stadi jarayonida talabalar nafaqat muammoning yechimini izlaydilar, balki o'z qarorlarini axloqiy va kasbiy nuqtai nazardan asoslaydilar. Bu usul talabalarda tanqidiy fikrlash, mas'uliyatli qaror qabul qilish, boshqa nuqtai nazarlarni tushunish va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Rolli o'yinlar talabalarga turli kasbiy va ijtimoiy vaziyatlarni amaliyotda sinab ko'rish imkonini beradi. Bunda talabalar muayyan kasbiy rolni bajarish orqali muloqot qilish, tinglash, savol berish, o'z fikrini bildirish va muammoli vaziyatni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Masalan, "mutaxassis va mijoz", "rahbar va xodim", "o'qituvchi va talaba", "shifokor va bemor" kabi shartli vaziyatlar tashkil etilishi mumkin. Rolli o'yinlarning muhim jihati shundaki, talaba o'zini boshqa insonning o'rniga qo'yib ko'rish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa empatiya, ya'ni boshqa insonning his-tuyg'usi va holatini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Mashg'ulot yakunida refleksiv muhokama o'tkazish muhim. Talabalar o'z harakatlarini tahlil qilib, qaysi muloqot usuli samarali bo'lgani va qaysi jihatlarni takomillashtirish zarurligini aniqlaydilar. Muammoli ta'lim talabalarni mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga undaydi. Kasbiy etika bilan bog'liq muammoli vaziyatlar talabani axloqiy pozitsiyasini aniqlashga yordam beradi. Pedagog muayyan kasbiy muammoni taqdim etadi va talabalardan uning yechimini izlashni so'raydi. Bunda yagona tayyor javobni talab qilishdan ko'ra, bir nechta ehtimoliy yechimlarni muhokama qilish maqsadga muvofiq.

Muammoli ta'lim jarayonida talabalar o'z fikrini dalillar bilan asoslash, boshqalarning fikrini tinglash va o'z

qarashlarini zarur hollarda qayta ko'rib chiqishga o'rganadilar. Bu jarayon ijtimoiy muomala madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo'lgan konstruktiv bahslashuv ko'nikmasini rivojlantiradi. Refleksiya talabani o'z faoliyati, xulqi va qarorlarini tahlil qilishga imkon beradi. Kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini shakllantirishda refleksiya alohida ahamiyatga ega.

Talabaga mashg'ulotdan keyin "Men qanday qaror qabul qildim?", "Nima uchun shunday qaror qabul qildim?", "Mening harakatim boshqalarga qanday ta'sir qildi?", "Ushbu vaziyatda boshqacha yo'l tutish mumkinmi?" kabi savollar berilishi mumkin. Bunday savollar talabani o'z xulqini tashqi nuqtai nazardan baholashga o'rgatadi.

Refleksiyani muntazam tashkil etilishi talabada o'z-o'zini nazorat qilish, o'z xatolarini tan olish va ulardan xulosa chiqarish madaniyatini shakllantiradi. Bu esa kasbiy yetuklikning muhim belgilaridan biridir. Kasbiy faoliyatning aksariyat sohalarida jamoaviy mehnat muhim o'rin tutadi. Shu sababli talabalarni jamoada ishlashga o'rgatish ularning kelajakdagi kasbiy tayyorgarligining muhim qismi hisoblanadi. Jamoaviy ta'lim jarayonida talabalar umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda harakat qiladilar. Ular vazifalarni taqsimlaydilar, o'zaro maslahatlashadilar va yakuniy natija uchun umumiy mas'uliyatni his qiladilar. Bunday jarayonda har bir talabani fikrini hurmat qilish, kelishmovchiliklarni madaniyatli tarzda hal etish, boshqalarning mehnatini qadrlash va umumiy natijani shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish kabi sifatlar shakllanadi.

Jamoaviy loyihalarda o'qituvchining roli nazoratchi sifatida emas, balki jarayonni tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi sifatida namoyon bo'lishi maqsadga muvofiq.

Muhokama

Talabalarda kasbiy etika va muomala madaniyatini shakllantirishda pedagogning shaxsiy namunasi muhim o'rin tutadi. Talaba ko'pincha o'qituvchining xulqi, muloqot uslubi va boshqalarga munosabatidan o'rnak oladi. Shu sababli pedagogning adolatli munosabati, talabalarni hurmat qilishi, ularni tinglashi, tanqidni madaniyatli tarzda bildirishi va o'z kasbiy majburiyatlariga mas'uliyat bilan yondashishi tarbiyaviy ahamiyatga ega. Pedagogning shaxsiy namunasi nazariy tushuntirishdan ko'ra ko'proq ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar o'qituvchi talabadan hurmatli muloqotni talab qilsa, o'zi ham talabaga hurmat bilan munosabatda bo'lishi lozim. Shunday qilib, ta'lim muassasasida kasbiy etikani shakllantirish faqat maxsus darslar doirasida emas, balki kundalik pedagogik munosabatlar orqali ham amalga oshiriladi.

Muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun talabalarining faol muloqotga kirishishini ta'minlaydigan pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Diskussiya, debat, davra suhbat, kichik guruhlarda muhokama, intervyu, taqdimot va loyiha faoliyati kabi usullar talabalarining muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday mashg'ulotlarda talabalar o'z fikrini aniq bayon qilish, savol berish, suhbatdoshni tinglash, dalil keltirish va boshqa fikrlarga munosabat bildirishni o'rganadilar.

Muloqot jarayonida pedagog talabalarni bir-birining fikrini bo'lmaslik, shaxsga emas, fikrga munosabat bildirish va konstruktiv muloqot qoidalariga amal qilishga yo'naltirishi zarur. Raqamli texnologiyalarning ta'lim va kasbiy faoliyatga keng kirib kelishi kasbiy etikaning yangi jihatlarini ham shakllantirmoqda. Bugungi mutaxassis elektron pochta, messengerlar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli platformalar orqali ham kasbiy muloqot olib boradi.

Shu sababli talabalarda raqamli muomala madaniyatini rivojlantirish ham muhimdir. Elektron yozishmalarda hurmatli uslubdan foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, boshqalarning intellektual mulkiga hurmat bilan munosabatda bo'lish va ishonchsiz axborotni tarqatmaslik raqamli kasbiy etikaning muhim jihatlaridir.

Ayniqsa, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish sharoitida akademik halollik, mustaqil fikrlash va axborotni tanqidiy baholash masalalari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy kasbiy etika

an'anaviy axloqiy me'yorlar bilan bir qatorda raqamli muhitdagi mas'uliyatli xulqni ham qamrab olishi kerak. Talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini shakllantirish natijalarini baholashda faqat nazariy bilimlarni tekshirish bilan cheklanish maqsadga muvofiq emas. Bu sifatlar, avvalo, talabani amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi.

Baholash jarayonida talabani muloqotga kirishish qobiliyati, boshqalarni tinglashi, jamoada ishlashi, mas'uliyatli qaror qabul qilishi, axloqiy me'yorlarga amal qilishi va muammoli vaziyatlarda o'zini tutishi kabi jihatlariga e'tibor qaratish mumkin.

Bunda o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash va pedagogik kuzatuv usullaridan kompleks foydalanish samarali bo'ladi. Talabaga o'z faoliyatini tahlil qilish imkonini berish uning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi. O'zaro baholash esa boshqalarning fikrini qabul qilish va konstruktiv tanqiddan foydalanish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini samarali shakllantirish uchun bitta pedagogik usul bilan cheklanib qolish maqsadga muvofiq emas. Turli strategiyalarni o'zaro uyg'unlashtirish zarur. Masalan, kasbiy etikaga oid nazariy tushunchalarni tushuntirishdan keyin keys-stadi tashkil etish, keyin rolli o'yin o'tkazish va mashg'ulot yakunida refleksiv muhokama tashkil qilish mumkin. Bunday kompleks yondashuv talabani bilim, ko'nikma va shaxsiy munosabatlarini bir vaqtning o'zida rivojlantirish imkonini beradi. Pedagogik strategiyalarni tanlashda ta'lim yo'nalishining o'ziga xos xususiyatlari ham hisobga olinishi lozim. Turli kasblar uchun zarur bo'lgan etik me'yorlar bir-biridan farq qilishi mumkin. Shu sababli umumiy axloqiy qadriyatlar bilan bir qatorda, muayyan kasbga xos etik talablarni ham o'quv jarayoniga integratsiya qilish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aristotle. Nicomachean Ethics. Oxford: Oxford University Press.
2. Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
3. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? Paris: UNESCO, 2023.

Xulosa

Talabalarda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirish zamonaviy oliy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Chunki kelajak mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati nafaqat uning bilim va ko'nikmalariga, balki insonlar bilan munosabat o'rnatish, axloqiy qaror qabul qilish, mas'uliyatni his qilish va jamoada samarali faoliyat yuritish qobiliyatiga ham bog'liq.

Kasbiy etika talabada halollik, mas'uliyat, adolat, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va kasbiy burchga sodiqlik kabi sifatlarni shakllantirsa, ijtimoiy muomala madaniyatini uning ushbu qadriyatlarini kundalik muloqot va kasbiy munosabatlarda namoyon etishiga yordam beradi.

Talabalarda mazkur sifatlarni shakllantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, keys-stadi, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim, refleksiv yondashuv, jamoaviy faoliyat, diskussiya va pedagogning shaxsiy namunasi kabi strategiyalar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega.

Shuningdek, raqamli muhitning kengayishi kasbiy etika tushunchasiga yangi mazmun olib kirmoqda. Elektron muloqot madaniyati, axborotdan mas'uliyatli foydalanish, akademik halollik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va sun'iy intellektdan axloqiy foydalanish zamonaviy mutaxassisning kasbiy madaniyatining muhim tarkibiy qismlariga aylanmoqda.

Demak, oliy ta'limda kasbiy etika va ijtimoiy muomala madaniyatini rivojlantirish tizimli, uzluksiz va amaliy faoliyatga asoslangan pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Bunda o'qituvchi shaxsi, ta'lim muhiti, jamoaviy munosabatlar va talabani mustaqil refleksiyasi o'zaro uyg'un holda olib borilishi talabalarning kasbiy va shaxsiy kamolotiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

5. European Commission. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.

6. Floridi, L. The Ethics of Information. Oxford: Oxford University Press, 2013.

7. D.A.Maxkamova Talabalarning ijtimoiy-axloqiy dispozit siyalarini rivojlantirish masalalari. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar jurnali 2026